

Andrzej Kubka

Region nordycki (Norden) a region Europy Bałtyckiej na początku lat dziewięćdziesiątych XX w.

1. Wprowadzenie

Na początku lat dziewięćdziesiątych XX w. państwa nordyckie stanęły przed wyzwaniem dostosowania własnej pozycji i roli w stosunkach międzynarodowych do zmian geopolitycznych na świecie. Realizacja tego zadania wiązała się z wieloma zadaniami. Jednym z ważniejszych była konieczność wbudowania istniejących mechanizmów współpracy między państwami nordyckimi należącymi do regionu Norden w szerszy kontekst procesów integracji europejskiej, co oznaczało poszukiwanie nowej politycznej formuły dla relacji tegoż regionu i jego poszczególnych państw. Dotychczasowe relacje bazowały na utrwalonych formach współpracy instytucjonalnej (przede wszystkim w ramach Rady Nordyckiej i Nordyckiej Rady Ministrów) z państwami Europy Bałtyckiej i kształtującymi się nowymi ugrupowaniami integracyjnymi.

Na tym tle rodzą się pytania o zależność między procesami regionalizacji w regionie Norden i w regionie Europy Bałtyckiej: W jakiej relacji do procesów integracji europejskiej kształtowały się procesy integracji w Europie Bałtyckiej¹? Czy budowanie Europy Bałtyckiej postrzegano jako cel samoistny i ostateczny dążeń integracyjnych w regionie czy też integracja bałtycka była traktowana jako cel pośredni i wyłącznie pewien etap w szerszym kontekście integracji europejskiej? Jak w państwach nordyckich postrzegano kształtowanie się nowych powiązań tych państw z państwami Europy Bałtyckiej? Czy integrację bałtycką państwa nordyckie uznawały za funkcjonalną wobec integracji nordyckiej i europejskiej? Jakie, obok kierunku europejskiego i bałtyckiego, alternatywne kierunki integracyjne państw nordyckich zarysowano jeszcze w latach dziewięćdziesiątych XX w. jako strategiczne drogi rozwojowe?

¹ Te problemy były żywo dyskutowane w literaturze przedmiotu, patrz: M. H i l s o n, *The Nordic Model, Scandinavia since 1945*, London 2008, s. 143–144, 181 i n. oraz prace tam cytowane.

Wymienione pytania korespondują z istotnymi kwestiami teoretycznymi. Na gruncie teorii regionalizacji ważny jest problem miejsca i roli państwa narodowego w procesach agregacji władzy na wyższym poziomie ich współdziałania (regionalizacji, globalizacji) bądź w tychże procesach na poziomie niższym (procesy autonomizacji oraz wzmocnienia władzy regionalnej i lokalnej w granicach państwa). Jednym z podstawowych aksjomatów teorii regionalizacji jest teza o stopniowym słabnięciu znaczenia państwa narodowego jako podmiotu stosunków międzynarodowych, a także jego roli w odniesieniu do subpaństwowych, tj. regionalnych i lokalnych, poziomów władzy. Ten proces utraty pozycji przez państwo narodowe jest interpretowany jako skutek m.in. regionalizacji².

W tym kontekście teoretycznym interesujące staje się pytanie o wpływ istniejących ugrupowań regionalnych na inne kształtujące się w danym regionie lub jego najbliższym otoczeniu procesy regionalizacji na poziomie ponadpaństwowym. Przyjmując tę perspektywę można więc szukać odpowiedzi na pytanie, jak istniejące podmioty regionalne reagują na alternatywne i często konkurencyjne procesy integracji regionalnej. Nasuwa się tu zasadnicze przypuszczenie dotyczące roli i pozycji państwa, pozostające w sprzeczności z twierdzeniem o jego słabnięciu. Bazuje ono na jednej z podstawowych tez teorii neorealizmu w stosunkach międzynarodowych, sformułowanej m.in. przez Kennetha Neala Waltza: „Gdy nadchodzi zagrożenie, państwo staje się wartością podstawową”³. Można przypuszczać, że również w procesach integracji i dezintegracji regionalnej właśnie państwo jest głównym podmiotem sprawczym. Poddanie analizie wzajemnych relacji wspólnoty państw nordyckich i kształtującego się po 1989 r. regionu Europy Bałtyckiej może dostarczyć dowodów słuszności tej tezy.

Materiałem, który zostanie poddany analizie, są publikacje i opracowania nordyckich instytutów spraw międzynarodowych, debaty ogłaszane w oficjalnych publikacjach Rady Nordyckiej (*Nordisk kontakt*), publikowane dokumenty Ministerstw Spraw Zagranicznych, przede wszystkim Szwecji i Norwegii⁴.

Punktem wyjścia dla rozważań przedstawionych w części pierwszej niniejszej pracy jest fakt, że relacje między integracją nordycką a integracją bałtycką należy postrzegać na tle znacznie szerszego zbioru procesów składających się na ponowne zbliżenie państw regionu Norden do Europy, które w obliczu zagrożenia marginalizacją było głęboką zmianą historycznie określonej i geopolitycznie motywowanej orientacji państw nordyckich. W części drugiej tego rozdziału omawianym zagadnieniem będzie kształt współpracy nordyckiej w obliczu procesów integracji

² Por.: L.K. Williams, *The Baltic Sea Region: Forms and Functions of Regional Co-operation*, Gdańsk-Berlin 2001, s. 40.

³ K.N. Waltz, *Theory of International Politics*, Berkeley 1979, s. 94, cyt. za: T. Łoś-Nowak, *Stosunki międzynarodowe. Teorie – systemy – uczestnicy*, Wrocław 2006, s. 236–252. Tamże omówienie teoretycznych koncepcji dotyczących pozycji państwa narodowego w systemie międzynarodowym.

⁴ Wśród państw nordyckich szczególną uwagę zwracam na Norwegię i Szwecję, ponieważ ich opcje integracyjne należy uznawać za odmienne.

europiejskiej i bałtyckiej. W części trzeciej zgłębiony zostanie problem wielości kierunków integracyjnych, nakładania się i przenikania ich kręgów, a także poszukiwania alternatywy dla integracji państw nordyckich wobec jej bałtyckich i europejskich odpowiedników.

Warto zauważyć, że w geograficznej bliskości Europy Bałtyckiej można wskazać inne konstelacje regionalne, w których uczestniczą państwa nordyckie, przede wszystkim Region Barentsa oraz Region Arktyczny. W tym kontekście szczególną uwagę zwracam na działania dwóch państw nordyckich odzwierciedlające różne, wręcz alternatywne, drogi dążeń integracyjnych państw nordyckich: Szwecji, która po okresie 1989–1991 orientuje się silnie w kierunku bałtycko-wschodnim, oraz Norwegii, która w tym okresie zaczyna poszukiwać innych dróg rozwojowych znacznie silniej ukierunkowanych ku Północy.

2. „Powrót” państw nordyckich do Europy

Geograficzne umiejscowienie państw nordyckich pozwala twierdzić, że leżą one w Europie Bałtyckiej. Zarazem bez wątplenia leżą na Północy Europy i współtworzą odrębny region Norden, który wyraźnie wyróżnia się w kontekście europejskim. Dla właściwego postrzegania miejsca tych państw we wskazanych dwóch konstelacjach regionalnych, nordyckiej i europejskiej, należy zwrócić uwagę na fakt, że do lat dziewięćdziesiątych XX w., przez ponad 150 lat, jak słusznie wskazuje Uffe Østergård, państwa nordyckie „starły się osłabiać bałtycki i europejski składnik ich narodowej tożsamości”⁵. Symbolicznym wyrazem tych tendencji było używanie na określenie ich geopolitycznego umiejscowienia terminu *Norden*, a nie Północna Europa. Również podstawowe elementy kultury politycznej i tożsamości szerokich kręgów społecznych, niezależnie od ich preferencji politycznych, były wyraźnie odrębne od kultury europejskiej, w pewnych aspektach były nawet antyeuropejskie. Østergård wyliczał te specyficzne składniki tożsamości Norden. Twierdził, że jest to region nieeuropejski, niekatolicki, antypapieski, antyimperialistyczny, antykolonialny, sprzeciwiający się eksploatacji, pokojowy, tworzony przez małe państwa, wreszcie socjaldemokratyczny⁶. Jest rzeczą oczywistą, że żadna z tych własności nie mogłaby mieścić się w opisie tożsamości regionu Europy Bałtyckiej.

Na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX w. dla elit państw nordyckich stało się jasne, że relacje regionu Norden z resztą Europy powinny zostać określone na nowo. Proces, który można metaforycznie określić jako „powrót” państw nordyckich do Europy, oznaczał głęboką zmianę historycznie określonej i geopolitycznie motywowanej orientacji państw nordyckich wobec ich

⁵ U. Østergård, *The Geopolitics of Nordic Identity – From Composite States to Nation States* [w:] Ø. Sørensen, B. Stråth, (eds.), *The Cultural Construction of Norden*, „Scandinavian University Press”, Oslo 1997, s. 25.

⁶ Tamże.

otoczenia międzynarodowego po 1989 r.⁷ W obliczu przemian w Europie, które wówczas nastąpiły, dominowało przekonanie, że państwa nordyckie powinny dostosować swą pozycję do tych przemian i zająć taką, która pozwalałaby najlepiej bronić ich narodowych interesów w nowej sytuacji. Ponadto, można było dostrzec obawę, że państwa nordyckie mogą tracić wpływ na kierunek rozwoju własnych społeczeństw, gdyby zaniechały takich dostosowań lub je znacznie opóźniały⁸. Co więcej, świadomość istnienia takiej potrzeby prowadziła również do wniosku, że ten swoisty powrót do Europy staje się również warunkiem podtrzymania współpracy nordyckiej oraz wykorzystania jej zalet. Sednem tych wniosków było, jak to ujmował Sverre Jervell, by „ta niefortunna opozycja między cywilizacją europejską a cywilizacją nordycką została przewyciężona”⁹.

Istotną trudnością związaną z określeniem możliwości i drogi powrotu krajów nordyckich do Europy było ciężenie tradycji, stabilności i ciągłości procesów rozwojowych w regionie Norden. Należy podkreślić, że owa stabilność i ciągłość rozwojowa była warunkowana w znacznym stopniu (poza istotnymi aspektami wewnątrzpaństwowymi) przez stabilność zewnętrznego, geopolitycznego układu sił w otoczeniu międzynarodowym¹⁰.

Zdawano sobie sprawę z obiektywnych trudności w znalezieniu trafnych rozwiązań. Polegały one na szybkim zachodzeniu zmian historycznych i równie szybkich rozstrzygnięciach i wyborach podejmowanych w nowej sytuacji przez wiele podmiotów jednocześnie. Przeszkody piętrzyła także natura współpracy europejskiej, którą szwedzki badacz Carl-Einar Stålvant scharakteryzował jako „generującą dużo dokumentacji, mniej faktów i jeszcze mniej konkretnych działań”¹¹.

Wyrazem trudności w reorientacji polityki była również pasywność polityków nordyckich w obliczu zmian, które następowały w Europie po 1989 r. Jednocześnie uświadamiano sobie fakt, że czynnik czasu pozostającego do podjęcia strategicznych decyzji geopolitycznych był niezwykle istotny. Jervell zauważył: „Dla małych państw jest [rzeczą] kuszącą, by czekać i czekać z reakcją, aż zdobędzie się większą wiedzę o Europie, która powstaje. To może być mądra polityka, ale niesie ona za sobą niebezpieczeństwo, że inni europejczycy zadecydują o miejscu Norden w nowym systemie”¹².

Nowa sytuacja geopolityczna była wyzwaniem dla tradycyjnego kształtu organizacyjnego współpracy nordyckiej. O ile w najlepszym okresie jej rozwoju, czyli w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w., wysiłek organizacyjny był

⁷ Ta zmiana wywoływała, jak ujmował to Jahn Otto Johansen, „kombinację nadziei i niepokoju”, co zbliżało państwa nordyckie do Europy. Por.: J. O. Johansen, *Der Norden und das Russland der Zukunft*, Oslo 1995, s. 3.

⁸ S. Jervell, *Elementer i en ny nordisk arkitektur* [w:] *Norden i det nye Europa, En rapport fra de fire nordiske underrikspolitiske instiuttene og universitet i Reykjavik, Helsingfors-København-Oslo-Reykjavik-Stockholm*, 1991, s. 188.

⁹ Tamże, s. 70.

¹⁰ S. Jervell, *Norden og samarbeid mellom nordiske land* [w:] *Norden i det nye Europa...*, s. 21–22.

¹¹ C-E. Stålvant, *Vägar till inflytande* [w:] *Norden i det nye Europa...*, s. 151.

¹² S. Jervell, *Norden og samarbeid...*, s. 40.

skierowany na współpracę wewnątrznordycką, o tyle nowa sytuacja wymagała skierowania uwagi na otoczenie międzynarodowe regionu nordyckiego. Można było zauważyć obawy przed radykalnym, z perspektywy państw nordyckich, charakterem zmiany: z państw małych, pod względem pozycji na arenie międzynarodowej, na państwa będące częścią „bloku mocarstwowego”.

Należy zwrócić szczególną uwagę na specyficzne położenie Szwecji w tym względzie. Interesy Szwecji w mniejszym stopniu niż interesy innych państw nordyckich mogły być definiowane jako leżące w sferze zainteresowań mocarstw. Skutki takiej pozycji były co najmniej dwojakie: 1. Szwecja posiadała większe pole manewru niż pozostałe państwa. 2. Podczas gdy inne państwa musiały odnosić się przede wszystkim do interesów jednego mocarstwa, Szwecja musiała jednocześnie uwzględniać interesy wielu mocarstw¹³. W tym kontekście region Morza Bałtyckiego miał szczególne znaczenie dla Szwecji: w sytuacji zarówno konkurencji i rywalizacji, jak i współpracy Niemiec i Rosji/Związku Radzieckiego w tym regionie, pozycja Szwecji była zagrożona. Poza Szwecją, która ze względu na potencjał i położenie geograficzne zajmowała szczególną i w miarę niezależną pozycję na arenie regionalnej, pozostałe państwa należały do sfery interesów swych wielkich sąsiadów tworzących swoisty „trójkąt sił” wokół regionu: od południa Niemiec, od zachodu Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych, od wschodu Rosji/Związku Radzieckiego.

Szczególną geopolityczną sytuację ekspozycji na wpływy mocarstw państwa nordyckie starały się zmienić, budując strategię przejścia od stosunków bilateralnych od multilateralnych, przede wszystkim przez przynależność do organizacji międzynarodowych: NATO, EWG i EFTA. Koncepcję przystąpienia Finlandii, Szwecji, Norwegii i Islandii do Unii Europejskiej należy postrzegać jako kontynuację tej strategii¹⁴.

Jednocześnie na początku lat dziewięćdziesiątych XX w. nastąpiła zasadnicza zmiana we współpracy wewnątrznordyckiej na tle relacji ze Wspólnotami Europejskimi. Wynikała ona z faktu, że rządy państw nordyckich obrały drogę negocjacji z EWG za pośrednictwem EFTA, a nie przez organizacje nordyckie. To oznaczało odejście od żywych w całym okresie powojennym koncepcji współpracy nordyckiej jako alternatywy dla integracji europejskiej (EWG/UE) i fundamentalne strategicznie rozstrzygnięcie dotyczące tej współpracy (tj. współpracy nordyckiej) jako uzupełnienia integracji europejskiej¹⁵.

3. Europa Bałtycka na drodze powrotu państw nordyckich do Europy

Na początku lat dziewięćdziesiątych XX w., analizując doświadczenia historyczne, podkreślano, że współpraca między państwami „nie była stanem naturalnym

¹³ Tamże, s. 28.

¹⁴ Por. tamże, s. 29. Należy dodać, że sprzyjało tej strategii postępujące umiędzynarodowienie procesów gospodarowania. Czynniki natury gospodarczej wzmacniały działanie czynników politycznych.

¹⁵ Tamże, s. 36.

w regionie Norden¹⁶ i że konieczne jest dokonywanie rozróżnienia między dwoma grupami państw nordyckich: wschodnionordyckimi (Finlandią i Szwecją) i zachodnionordyckimi (Danią, Norwegią i Islandią). Jervell ujmował to następująco: „W regionie Norden najważniejsza linia podziału nie biegnie między północą a południem, ale między wschodem i zachodem”¹⁷. W takiej perspektywie za probałtycko zorientowane państwa należało uznawać Finlandię i Szwecję. Jak wskazywał norweski badacz, między tymi państwami a atlantycko zorientowanymi Islandią, Norwegią i Danią zawsze istniały duże różnice, które zostały pogłębione w okresie powojennym wraz z przystąpieniem państw zachodnionordyckich do NATO i przyjęciem pozycji neutralnej przez państwa wschodnionordyckie¹⁸. Uwzględniając tę perspektywę, można było sądzić, że po przełomie w 1989 r. państwa wschodnionordyckie zbliżyły się do Europy. Potwierdzały to pierwsze reakcje na wydarzenia tegoż roku w Finlandii i Szwecji.

Należy podkreślić, że koncepcje dotyczące współpracy w regionie Europy Bałtyckiej odnosiły się w istocie do szerszego kontekstu współpracy europejskiej. Wiele wskazuje na to, że we wczesnej fazie poszukiwania przez państwa nordyckie nowego miejsca w Europie współpraca w tym regionie, szczególnie ze strony Finlandii i Szwecji, była traktowana jako etap wstępny (i próbny) przejścia do koncepcji szerszej, tj. włączenia się w procesy integracji europejskiej. W takim duchu powrót państw nordyckich do Europy widział Stålvant, który pisał, że z naturalnych względów na pierwszy plan w szwedzkiej polityce zagranicznej dotyczącej najbliższego otoczenia międzynarodowego wysuwają się relacje ze Wspólnotą Europejską¹⁹.

Powstawały w tym czasie koncepcje, które wyraźnie wskazują na postrzeganie etapu kształtowania współpracy w regionie Morza Bałtyckiego jako swego rodzaju etapu przejściowego. I tak Jervell, podkreślając występowanie po 1989 r. tendencji do kształtowania się regionalnych ugrupowań na południu i w centrum Europy, pisał o możliwości „rozwoju północnoeuropejskiej współpracy regionalnej, która obejmowałaby region Norden, północne prowincje Niemiec i Polski, republiki bałtyckie i północno-zachodnie części Rosji”²⁰. Jednak funkcjonalne zorientowanie takiego regionu, który miał nosić nazwę NORD, było w ujęciu Jervella specyficzne: „Taki region [...] może być ważnym łącznikiem między Wspólnotami Europejskimi a północnymi częściami Rosji, i dlatego [może stanowić] ważny element w nowej Europie”. Norweski dyplomata wyróżniał dwa wymiary koniecznych procesów dostosowawczych, jakie dotyczyły państw nordyckich na progu lat dziewięćdziesiątych XX w. Pierwszym był stosunek do Wspólnot Europejskich, drugim – do państw regionu Morza Bałtyckiego²¹. Oceniając ich znaczenie,

¹⁶ Tamże, s. 38.

¹⁷ Tamże, s. 39.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ C.-E. Stålvant, *Vägar...*, s. 151.

²⁰ S. Jervell, *Norden og samarbeid...*, s. 42.

²¹ S. Jervell, *Elementer...*, s. 190.

stwierdził, że w tamtym czasie pierwszy będzie ważniejszy. Natomiast drugi ocenił jako „mniej ważny”, dodając jednak, że „może stać się ważnym w dłuższej perspektywie”²². Zauważył, że w przeszłości region Morza Bałtyckiego był ważniejszy niż region Norden i że w przyszłości, przybierając postać współpracy hanzeatyckiej w nowym wcieleniu, ponownie może „stopniowo wyprzeć Norden jako relewantny region”²³.

Należy jednak podkreślić, że perspektywa współpracy regionalnej w regionie Morza Bałtyckiego widziana ze strony nordyckiej miała specyficzny koloryt. W ujęciu Jervella: „Ukształtowanie się regionu wokół Morza Bałtyckiego otworzy nowe możliwości dla państw nordyckich. Państwa nordyckie mogą poprzez taką regionalną współpracę zapewnić sobie rynki zbytu i dostęp do taniej siły roboczej i surowców, co może zapewnić nordycką konkurencyjność we Wspólnotach Europejskich i na rynku światowym”²⁴. W takiej perspektywie współpraca bałtycka nie była celem samoistnym. Była natomiast przydatna dla interesów ekonomicznych państw Norden, ich polityki europejskiej i uczestnictwa w konkurencji gospodarczej w wymiarze globalnym.

Szczególną rolę państwa nordyckie miały odgrywać wobec państw bałtyckich: Litwy, Łotwy i Estonii. Uzasadniano to zarówno dążeniami samych tych państw, jak i oczekiwaniami ze strony polityków zachodnioeuropejskich²⁵. Oceniano, że zaangażowanie na rzecz państw bałtyckich sprzyjało ożywieniu współpracy nordyckiej – a więc i ten aspekt swoistej funkcjonalności procesu budowy regionu bałtyckiego był z perspektywy państw nordyckich istotny.

Przewidywano, że współpraca nordycka może być narzędziem kształtowania współdziałania w regionie Morza Bałtyckiego i wzorem dla takiej współpracy, choć wyrażano jednocześnie gotowość odpowiedniej zmiany jej formuły²⁶. Wymogiem było dostosowanie się państw regionu (w tym państw bałtyckich) do wzorców nordyckich. Jervell formułował to następująco: „Potrzebne są elastyczne struktury, które umożliwią innym obszarom dołączenie do rozwiązań nordyckich, i istnieje potrzeba organów, w których republiki bałtyckie będą mogły uczestniczyć, nie będąc członkami współpracy nordyckiej”²⁷.

Warto zauważyć, że wyzwania, jakie się pojawiały wobec państw nordyckich w ich stosunkach z państwami regionu Morza Bałtyckiego, ujmowano jako część szerszego ogólnoeuropejskiego (a nawet globalnego) kontekstu, a siłę i możliwości państw nordyckich (m.in. stanowienia o nowej architekturze europejskiej) postrzegano bardzo realistycznie, uznając Niemcy, Wielką Brytanię, Francję i Rosję za główne podmioty uczestniczące w sporach o kształt Europy²⁸.

²² Tamże, s. 190–191.

²³ Tamże, s. 192.

²⁴ Tamże.

²⁵ Tamże, s. 191.

²⁶ Tamże, s. 204.

²⁷ Tamże, s. 203.

²⁸ S. Jervell, *Norden og samarbeid...*, s. 42.

4. Wielość koncepcji konfiguracji regionalnych na Północy Europy

Poszukiwania nowych koncepcji konfiguracji regionalnych na Północy Europy przyniosły wiele różnych projektów. Ta wielość wynikała po części z istoty takich poszukiwań. Mary Hilson, brytyjska badaczka państw nordyckich, słusznie podkreślała, że odnosząc się do kwestii różnorodności koncepcji politycznych, należy dokonywać rozróżnienia między koncepcjami powstałymi w dyskursie prowadzonym w świecie akademickim i koncepcjami realizowanymi w działaniu politycznym. Projekty formułowane w świecie abstrakcji mogą być naprawdę zadziwiające, jak na przykład pomysł budowania odrębnego regionu przez państwa, które mają wspólną nazwę świąt Bożego Narodzenia²⁹. Do świata praktyki politycznej te koncepcje nie przenikają. Można to wykazać na przykładzie politycznych działań Szwecji³⁰.

Jest rzeczą interesującą, że na płaszczyźnie operacyjnej, tj. w praktycznych działaniach pomocowych wobec państw regionu Morza Bałtyckiego w latach 1989–1994, Ministerstwo Spraw Zagranicznych Szwecji używało terminu „współpracy z Centralną i Wschodnią Europą” bądź sformułowania „współpraca ze Wschodem”, chociaż w wymiarze geograficznym szwedzka pomoc koncentrowała się na państwach należących do regionu Morza Bałtyckiego, tj. republikach bałtyckich, Polsce i Rosji³¹. Należy jednak podkreślić, że włączanie się państw nordyckich w relacje współpracy w regionie Morza Bałtyckiego mogło być postrzegane z ich perspektywy również jako zagrożenie dla współpracy nordyckiej. Dla niektórych państw nordyckich (tj. wschodnionordyckich) współpraca bałtycka mogła być w naturalny sposób bardziej interesująca niż dla innych (tj. zachodnionordyckich). To prowadziło do konstruowania szeregu projektów alternatywnych wobec koncepcji regionalizmu bałtyckiego. Niektóre z tych pomysłów warto scharakteryzować.

Jedna z koncepcji zakładała, że region NORD³² miałyby obejmować cały obszar nordycki, północną część Niemiec, tereny na wschód od Norden (a więc okręgi Murmańska i Petersburga), Estonię, Łotwę, Litwę, a także okręg Kaliningradu i północną Polskę. Taki rozbudowany geograficznie region byłby interesujący z dwóch względów: 1. Byłby poszerzeniem pojęcia Norden. 2. Byłby też „ważnym łącznikiem między Wspólnotami Europejskimi i północno-zachodnimi

²⁹ M. Hilson, *The Nordic...*, s. 186. Wyobrażony region *Yule Countries* obejmowałby państwa nordyckie, Estonię i Wielką Brytanię.

³⁰ Koncepcje Europy Bałtyckiej są też nieobecne w analizach polskich badaczy silnie zaangażowanych w praktyczną realizację polskiej polityki zagranicznej, patrz np. R. Kuźniar, *Polityka zagraniczna III RP*, Warszawa 2012.

³¹ Geograficzny podział pomocy Szwecji dla państw regionu w latach 1989–1994 kształtował się następująco: republiki bałtyckie 69%, Polska 17%, Rosja 8%, pozostałe państwa 2%, pomoc dla wielu podmiotów 4%. Ds 1994:134 *Sveriges samarbete med Central- och Östeuropa*, Stockholm 1994, s. 27.

³² Autorem tej koncepcji jest Jervell. Patrz: S. Jervell, *Elementer...*, s. 193.

częściami Związku Radzieckiego³³. W ten sposób stałby się istotnym elementem przeszłej architektury europejskiej. Łatwo zauważyć, że ta koncepcja jest najbliższa makroregionalnym projektom realizowanym dzisiaj przez Unię Europejską. Regionalizm bałtycki, traktowany jako część omawianej koncepcji, jest tu wyrażeniem celem pośrednim. Celem ostatecznym jest architektura priorytetowych relacji Unia Europejska–Rosja.

Alternatywne koncepcje regionalizmu na Północy Europy są też wynikiem specyficznego układu europejskich procesów integracyjnych oraz sukcesów bądź niepowodzeń działań na rzecz „powrotu” państw nordyckich do Europy. W 1995 r. dwa państwa wschodnionordyckie, Finlandia i Szwecja, zostały członkami Unii Europejskiej. W tymże roku kwestia wstąpienia Norwegii do UE znalazła swe negatywne rozstrzygnięcie. Potwierdziły się obawy dotyczące pogłębienia podziałów między państwami regionu Norden. Norwegia zaczęła poszukiwać własnych dróg regionalnej współpracy, a w szczególności układania swych stosunków z Rosją.

Te poszukiwania w ostatniej dekadzie XX w. znajdowały swe polityczne uzasadnienie w intensywnych wysiłkach rozwijania współpracy, przede wszystkim dwustronnej z Rosją, w regionie Morza Barentsa. Warto podkreślić, że początkowo była to współpraca trzech północnych okręgów Norwegii i dwóch okręgów rosyjskich. Potem przyłączyły się do tej inicjatywy regionalnej okręgi Szwecji (Norrbotten) i Finlandii (Lapland). Formalnie region Barentsa powołano na spotkaniu ministrów spraw zagranicznych w Kirkenes 11 stycznia 1993 r. Za rzecz charakterystyczną dla tej inicjatywy należy uznać ukierunkowanie na Rosję jako sąsiada na najdalszych północnych rubieżach Europy. W wypadku Norwegii lata dziewięćdziesiąte XX w. to okres dynamicznej intensyfikacji i umacniania kontaktów i rozbudowy płaszczyzn współpracy z Rosją, ukierunkowany na relacje norwesko-rosyjskie na obszarach północnych.

Z czasem kierunek północny, zwrócony ku regionowi Arktyki, stał się w polityce zagranicznej Norwegii dominujący. Za początek swoistego zwrotu ku Dalekiej Północy w polityce Norwegii można uznać 2003 r., kiedy to koalicyjny rząd partii mieszczkańskich z premierem Kjellem Magne Bondevikiem na czele powołał rządową komisję do opracowania raportu na temat „polityki na Obszarach Północy”. Idee polityczne zaprezentowane w raporcie komisji, dotyczące uznania tego regionu za „strategiczny i główny obszar”³⁴ działań Norwegii w jej otoczeniu zewnętrznym, a w szczególności intensyfikacji działań Norwegii w Radzie Arktycznej i wzmocnienia dwustronnej współpracy z Rosją, były od jesieni 2005 r. intensywnie rozwijane przez nowy, również koalicyjny, rząd partii lewicowych³⁵. Współcześnie horyzont czasowy tego priorytetu zagranicznej polityki Norwegii został określony na lata 2011–2030, a wyznaczone kierunki działania i cele można

³³ Tamże.

³⁴ Utenrikspolitisk redegjørelse for Stortinget, 10.02.2011.

³⁵ Drugi rząd, którego szefem był Jens Stoltenberg, składał się z Partii Pracy, Socjalistycznej Partii Lewicy i Partii Centrum.

charakteryzować, ze względu na poziom ambicji politycznych, jako przedsięwzięcia o charakterze rozwojowo-cywilizacyjnym.

Z perspektywy czasu można stwierdzić, że polityczne rozstrzygnięcie, jakie Norwegowie podjęli w 1995 r., zmusiło ich do poszukiwania innej polityki w nowej sytuacji geopolitycznej po 1989 r. Jednak i w tym wypadku, obok regionalnych aspektów nowej polityki, podstawowym problemem były stosunki z Rosją.

Najszerszym kontekstem, na tle którego państwa nordyckie postrzegały procesy integracyjne w regionie Morza Bałtyckiego i w Europie, był kontekst procesów globalizacyjnych. W Szwecji, Norwegii i Danii w pierwszej dekadzie XXI w. prowadzono inspirowane przez rządy tych państw pogłębione debaty i analizy globalizacji, które miały prowadzić do wzmocnienia pozycji tych państw i całego regionu Norden³⁶. Ich polityka w odniesieniu do regionu Morza Bałtyckiego na tle procesów globalizacji mogła być oczywiście uważana za pewną część tychże procesów.

5. Podsumowanie

- a) Integracja w regionie Morza Bałtyckiego widziana z perspektywy państw nordyckich na początku lat dziewięćdziesiątych XX w. nie była celem samym w sobie. Stanowiła element szerszego kontekstu działań „powrotu” do Europy. Można uznać, że charakterystyczną cechą nordyckiej perspektywy ujmowania współpracy w regionie Morza Bałtyckiego było traktowanie jej jako etapu wstępnego, przejściowego, prowadzącego do integracji w ramach Unii Europejskiej. Z czasem, w pierwszym dziesięcioleciu XXI w., kontekst bałtyckich procesów integracyjnych państwa nordyckie rozszerzyły nie tylko na procesy integracji europejskiej, lecz również na procesy globalizacji.
- b) Państwa nordyckie jako wspólnota podjęły próbę włączenia się w procesy integracji europejskiej, jednak rzeczywiste drogi rozwojowe nie były dla regionu nordyckiego optymalne. Wraz z przystąpieniem Szwecji i Finlandii do Unii Europejskiej w 1995 r. 75% ludności regionu Norden stało się obywatelami UE, 25% pozostało poza jej granicami.
- c) Wśród państw nordyckich szczególną pozycję od początku lat dziewięćdziesiątych XX w. zajmowały Szwecja i Norwegia. Szwecja poważnie zaangażowała się w procesy integracji europejskiej i bałtyckiej. Norwegia wcześniej poszukiwała własnych dróg rozwojowych. Z biegiem czasu Norwegia najmocniej zaakcentowała kierunek północny w swej polityce zagranicznej przez współpracę w Regionie Barentsa, aktywną działalność wobec Arktyki oraz bilateralną współpracę z Rosją. Jednocześnie nie zaniedbała działań w regionie Morza Bałtyckiego.

³⁶ Fakt ten należy podkreślić. Choć programy włączenia się w procesy globalizacji były konstruowane przez poszczególne państwa, to odwoływały się one równie często do perspektywy regionalnej – właśnie do Norden.

**The Nordic Region (Norden) and the Baltic Europe Region in the Beginning
of 90s of the 20th Century**

Summary

Keywords: Norway, Sweden, Denmark, Finland, Baltic Europe, Baltic Region, Nordic Region, the Arctic

According to the following paper, the integration in the Baltic Region seen from the Nordic States perspective was not seen as a goal in itself in the beginning of nineties of the 20th century. It was a part of a broader context of “return to Europe”. One may assume that perception of Baltic cooperation as a first step towards the integration within European Union was typical for nordic perspective. After some time, in the first decade of the 21st century, the context of Baltic integration processes became broadened not only towards European integration, but also globalization.